

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди,

професор, доктор педагогічних наук

Ю. Д. Бойчук

2021 р.

ВИТЯГ

з протоколу № 1 засідання фахового семінару кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Разметаєва Андрія Сергійовича на тему «Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 - Політологія від 11 жовтня 2021 р.

ПРИСУТНІ: Головуючий на засіданні – к. політ. н., доц. Безрук О.О., зав. кафедри політології, соціології і культурології, д. філос. н., проф. Денисенко І.Д., д. політ. н, проф. Куц Г.М. (науковий керівник), д. філос. н., проф. Радіонова І.О., д. і. н., проф. Рябченко О.Л. (рецензент), к. політ. н., доц. Дібікова Ю.С., к. політ. н. Савельєва Т.П., к. пед. н., доц. Білоцерківська Н.Г. (рецензент), к. соц. н. Стрельнікова О.О., ст. викл. Бабухіна С.А.; аспіранти Разметаєв А.С., Ель Сафі Б.М.С., ст. лаборант Пелішенко І.І.; запрошені фахівці за напрямом дисертаційного дослідження: д. політ. н., проф., проф. кафедри соціології та політології Національного

юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків) Поліщук І.О., к. політ. н., доц. кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Застава І.В.

Серед присутніх 5 докторів наук за напрямом дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ: обговорення дисертації Разметаєва Андрій Сергійович «Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 - Політологія.

Науковий керівник: професор кафедри політології, соціології та культурології ХНПУ імені Г.С. Сковороди, доктор політичних наук, професор Куц Г.М.

Рецензенти: завідувачка кафедри всесвітньої історії ХНПУ імені Г. С. Сковороди, доктор історичних наук, професор, Рябченко О.Л.; доц. кафедри політології, соціології і культурології, к. пед. н., доц. Білоцерківська Н.Г.

Тему дисертаційної роботи затверджено рішенням Вченої ради ХНПУ імені Г. С. Сковороди (протокол № 9 від 22.12.2017 р.).

СЛУХАЛИ: наукову доповідь аспіранта кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Разметаєва Андрій Сергійович «Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 – Політологія (05 – Соціальні та поведінкові науки).

Науковим керівником призначено професора кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди доктора політичних наук, професора Куц Г.М.

ВИСТУПИЛИ:

Поставили запитання: д. філос. н., проф. Денисенко І.Д., д. політ. н., проф. Поліщук І.О., д. філос. н., проф. Радіонова І.О., к. політ. н., доц. Дібікова Ю.С., к. політ. н. Застава І.В., к. соц. н. Стрельнікова О.О.

З позитивною оцінкою дисертаційної роботи виступили:

1) **науковий керівник:** завідувач кафедри політології, соціології та культурології ХНПУ імені Г. С. Сковороди, д. політ. н., проф. Куц Г.М.;

2) рецензенти: д. і. н., проф., завідувач кафедри всесвітньої історії ХНПУ імені Г. С. Сковороди Рябченко О.Л.; зав. кафедри політології, соціології і культурології, ХНПУ імені Г. С. Сковороди к. політ. н., доц. Безрук О.О.

Взяли участь в обговоренні роботи: д. філос. н., проф. Денисенко І.Д., д. політ. н., проф. Поліщук І.О., д. філос. н., проф. Радіонова І.О., к. політ. н., доц. Дібікова Ю.С., к. політ. н. Застава І.В., к. соц. н. Стрельнікова О.О.

УХВАЛИЛИ: На підставі експертизи дисертаційної роботи, доповіді здобувача, поставлених запитань присутніх і відповідей здобувача, обговорення учасниками засідання основних положень дисертації, виступів наукового керівника та рецензентів прийняти такий **висновок** щодо дисертаційної роботи Разметаєва Андрія Сергійовича на тему: «Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір»:

1. Актуальність роботи. Дисертація Разметаєва А.С. присвячена достатньо актуальній політологічній проблематиці та має безперечне наукове значення. Актуальність дослідження проблематики окупаційних режимів у політичному процесі полягає у триваючій з 2014 р. російсько-українській війні та тимчасовій окупації Кримського півострова та окремих районів Донецької/Луганської областей України. Окрім безпосередніх територіальних, економічних, людських втрат, збройна агресія Росія проти України стала викликом для усієї архітектури безпеки Європи після Другої світової війни, намаганням переглянути кордони суверенної держави із

порушенням міжнародного права та багатосторонніх міждержавних угод. Разом з цим, після розпаду біполярної системи міжнародних відносин, збройні конфлікти та окупаційні режими залишились звичайним інструментом зовнішньої політики окремих держав, проте, зазнали суттєвої трансформації, що виразилось в диференціації окупацій в залежності від акторів та їх політичних цілей, посиленні ролі недержавних суб'єктів, особливостях взаємодії окупаційної влади з населенням захоплених територій тощо. Відповідно, у рамках як вітчизняного, так і міжнародного наукового дискурсу існує широкий запит на концептуальне осмислення та практичний аналіз окупаційних режимів з метою вироблення практик протидії викликам, пов'язаним з існуванням таких режимів, і політичного прогнозування їх завершення та реінтеграції окупованих територій.

У дисертаційній роботі пропонується розуміти окупаційний режим як особливий тип політичного режиму з набором специфічних акторів, головним серед яких є окупант – іноземна держава або міжнародна організація, що встановлює та здійснює пряме чи опосередковане управління територією іншої держави або нації, право на самовизначення яких отримало міжнародне визнання, без набуття ним суверенітету над цією територією. Дисертантом також представлено власне бачення концепції ефективного територіального контролю як забезпечення окупантом і його довіреними особами виконання формальних і неформальних «правил гри» в політичній діяльності місцевих акторів окупованих територій з метою підтримання стабільного функціонування окупаційного режиму.

Дослідження проблематики окупаційних режимів в дисертації було спрямоване, передусім, на виявлення та аналіз ендогенних факторів їх стабільності та ефективності, визначення місця і ролі довірених осіб, місцевих еліт, колаборантів, груп опору тощо. Окупаційні режими, згідно з авторським підходом, відносяться до окремого типу політичних режимів, що має значний аналітичний потенціал, зокрема, при проведенні компаративних політологічних досліджень. Застосування такого підходу до концептуалізації

окупаційних режимів дозволило створити універсальну теоретичну модель, що базується на неоінституційних характеристиках режимів: наборі політичних акторів, специфічних стратегіях та ресурсах акторів, сукупності «правил гри» та способах контролю за їх дотриманням. Крім того, автором запропоновано часові рамки не менше одного року, щоб кваліфікувати певну ситуацію як «окупаційний режим». Завдяки цьому, автор досить логічно та аргументовано сформував виборку окупаційних режимів за період дослідження і провів комплексний політологічний аналіз, що сприяє введенню в дискурс як самого поняття «окупаційний режим», так і розуміння особливостей його функціонування та сценаріїв трансформації.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у виявленні специфіки окупаційних режимів у сучасному політичному процесі у політико-інституційному контексті на прикладах актуальних політичних практик і міждержавних конфліктів.

Згідно з поставленою метою була визначена логіка, структура дослідження та послідовність концептуалізації заявленої ідеї, що припускає необхідність постановки і вирішення таких *завдань*:

- 1) здійснити концептуалізацію понять «окупація» та «окупаційний режим» і з'ясувати їх спільні та відмінні характеристики;
- 2) визначити теоретико-методологічні засади дослідження окупаційних режимів на стику політичних, правових та історичних дисциплін;
- 3) оцінити можливості типологізації сучасних окупаційних режимів;
- 4) розкрити структуру сучасних окупаційних режимів на основі базового неоінституційного підходу;
- 5) виявити особливості ендогенних факторів стабільності та ефективності сучасних окупаційних режимів;
- 6) розглянути два окремих випадки окупаційних режимів на територіях Криму та Донбасу для детального з'ясування їх змістовних характеристик і перевірки теоретичної структури окупаційного режиму;

7) побудувати імовірні сценарії трансформації окупаційних режимів у Криму та на Донбасі, корисні при виборі практичних заходів протидії Росії як державі-агресору.

Об'єкт дослідження – явище окупаційного режиму як особливого типу політичних режимів.

Предмет дослідження – окупаційні режими у сучасному політичному процесі у політико-інституційному вимірі.

Методи дослідження. В основі дисертаційного дослідження лежить низка загальнонаукових та спеціальних методів. Дисертантом застосовувався: неоінституційний підхід, структурно-функціональний метод, історичний метод, компаративний аналіз, методи класифікації та узагальнення, контент-аналіз, методи техніко-юридичного та політико-

2. Формулювання наукового завдання, нове розв'язання якого отримано в дисертації. Дисертаційна робота Разметаєва Андрія Сергійовича на тему: «Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір» спрямована на вирішення актуального наукового завдання – виявлення змістовних характеристик та специфіки інституційного розвитку окупаційних режимів постбіполярного періоду, а також політичного прогнозування їх трансформації.

3. Наукові положення, розроблені особисто дисертантом, та їх новизна.

У дисертаційному дослідженні були здобуті результати, новизна яких конкретизується у таких положеннях:

Уперше:

- розглянуто особливості еволюції та трансформації феномену окупації, запропоновано авторську періодизацію еволюції вказаного феномену, визначено часові рамки появи доктрини окупації та перших окупаційних режимів, їх історичні перипетії, а також детально

проаналізовано динаміку розвитку окупаційних режимів у постбіполярний період міжнародних відносин;

- здійснено авторську концептуалізацію поняття «окупаційний режим», яке комплексно охоплює сукупність основних акторів, їх стратегій та ресурсів, а також «правил гри» та особливостей контролю за дотриманням цих правил;

- виокремлено сучасні окупаційні режими в особливий тип політичних режимів, інституційні характеристики яких значною мірою детермінуються домінуючими акторами – окупантами, а також здійснено авторську класифікацію режимів з їх розподілом на окупаційні режими держав, міжнародних організацій, за довіреністю – в залежності від типу акторів, на яких покладено функції безпосереднього територіального контролю;

- пояснено роль ендогенних факторів стабільності та ефективності сучасних окупаційних режимів шляхом концептуалізації та емпіричної перевірки таких явищ, як кооптація окупантом довірених осіб і місцевих еліт, визначення проблематики колабораціонізму та опору окупованого населення;

- надано комплексну характеристику політико-інституційних особливостей окупаційних режимів у Криму та на Донбасі, встановлених Російською Федерацією у 2014 р., здійснену на основі загальної теоретичної структури окупаційного режиму, із виокремленням специфіки задіяних акторів, їх стратегій та ресурсів, а також способів забезпечення ефективного контролю окупованих територій.

Набули подальшого розвитку:

- твердження щодо відхилення сучасних окупаційних режимів від нормативних рамок класичної доктрини окупації, що стало особливо помітним після Другої світової війни, коли було вперше реалізовано трансформаційні політичні проекти у повоєнних Німеччині та Японії, та після краху біполярної системи, коли в окупаціях, окрім держав, суттєву роль почали відігравати міжнародні організації та недержавні суб'єкти;

- аргументи стосовно актуальності застосування концепції «ефективного контролю» як міри присвоєння поведінки недержавних акторів державам, особливо у випадках окупаційних режимів за довіреністю, та аргументи щодо удосконалення тестів ефективного контролю з акцентом на невійськову складову такого контролю;
- розуміння щодо аналізу політичних ситуацій у Криму та на Донбасі через призму вірогідних сценаріїв, що розгортаються за логікою окупаційної держави, та вироблення у зв'язку з цим комплексу практичних заходів протидії агресору.

4. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються, забезпечується обраною методологією, що включає як загальнонаукові методи, так і спеціальні методи політичної, економічної та правової науки, що забезпечило комплексний підхід до вивче

5. Наукове та практичне значення роботи. На підставі проведеного дослідження здійснено узагальнення та висновки, евристичність яких зумовлює використання здобутків дисертації в подальших дослідженнях явища окупаційних режимів та політик протидії ним. В цілому, результати дисертаційного дослідження формують теоретичний та емпіричний базис для формування державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій. Основні положення та висновки дисертації можуть стати основою для майбутніх теоретичних і прикладних досліджень проблематики, пов'язаної зі збройними конфліктами та окупаціями.

Напрацювання дисертаційного дослідження можуть бути використані при виробленні адекватних управлінських рішень, спрямованих на протидію політиці окупаційної держави та підпорядкованих їй адміністрацій у Криму та на Донбасі. Емпіричні результати дослідження окупаційних режимів, існуючих на цих територіях, можуть бути використані на законодавчому рівні при формуванні нормативних положень щодо уточнення часових рамок

окупації, розширення понятійного апарату, прийнятті законів, якими будуть врегульовані питання, пов'язаних з перехідним періодом на шляху реінтеграції тимчасово окупованих територій, зокрема, про: реституцію, конвалідацію, прощення, перехідне правосуддя тощо.

Основні положення роботи покликані сприяти кращому розумінню ЗМІ, громадськими діячами, аналітичними центрами таких складних і суперечливих понять, як «окупація», «окупант», «окупаційний режим», «ефективний контроль», «окупаційна адміністрація» тощо. Крім того, матеріали й висновки дисертаційної роботи можуть бути використані державними установами та громадськими правозахисними організаціями в аналітичних і моніторингових дослідженнях ситуації зі станом дотримання прав людини на тимчасово окупованих територіях.

6. Повнота викладення матеріалу у працях. Зміст основних положень дисертації відображається у 9 публікаціях, в тому числі: за темою дослідження автором одноосібно підготовлено 5 наукових публікацій у фахових виданнях, з них 3 публікації здійснено в українських наукових фахових виданнях, та 2 – у закордонних фахових виданнях.

Статті, опубліковані у фахових виданнях:

1. Разметаєв А.С. Феномен окупації у політологічному контексті: сутність та генеза. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.* Харків, 2017. Вип. 2 (14). С. 185-197.

2. Разметаєв А.С. «Ефективний контроль» як базовий концепт сучасного дискурсу окупаційних режимів: політико-інституційний вимір. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.* Харків, 2018. Вип. 1 (15). С. 142-155.

3. Разметаєв А.С. Сучасні окупаційні режими: огляд концептуальних інтерпретацій. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*. Вип. 1 (17). С. 169-188.

4. Razmjetaiev A. International administration In Donbas: ways of implementation on the basis of experience of peacekeeping processes in the Balkans and in East Timor. *De securitate et defensione O bezpieczeństwie i obronności*. No 1(5). 2019. P. 135-143.

5. Разметаєв А.С. Поняття «окупаційний режим» у сучасному міжнародно-політичному дискурсі. *Evropský politický a právní diskurz*. Vol. 7, Iss. 2. 2020. С. 13-23.

Інші публікації за темою дисертації:

6. Разметаєв А.С. «Концепція «ефективного контролю» як критерій визначення іноземної окупації територій у практиці Європейського суду з прав людини». Європейські цінності та практики у політико-правовому дискурсі : зб. матеріалів XXXI Харків. політол. читань (м. Харків, 25 трав. 2018 р.). – Харків : Право, 2018. С. 108-112.

7. Разметаєв А.С. Модель «трансформаційної окупації» як механізм постконфліктного врегулювання». Великі війни, великі трансформації, 1918-2018 роки: конфлікти та мир у ХХ і ХХІ сторіччях : Матеріали ІХ міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 26-27 листопада 2018 р.). – Київ, 2018. С. 216-218.

8. Разметаєв А.С. Окупаційні режими через призму соціологічного підходу К. Ламмерса. Матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції «Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних та соціально-політичних контекстах». Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків : ХНПУ, 2019. С. 89-91.

9. Разметаєв А.С. Окупаційні режими на прості ГУАМ як виклик міжнародному порядку. Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового

міжнародного порядку. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 136-138.

7. Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій досліджується проблематика окупаційних режимів у сучасному політичному процесі, зокрема, в контексті російсько-української війни, а також наведено сценарії трансформації окупаційних режимів у Криму та на Донбасі й запропоновані заходи державної політики з метою уникнення розвитку небажаних для України сценаріїв.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що подані в дисертації наукові результати отримані автором самостійно. Вихідні ідеї та положення, висновки були розроблені автором на базі вивчення широкого й водночас репрезентативного кола оригінальних зарубіжних і вітчизняних джерел з окресленої проблематики, а також даних емпіричних досліджень. Усі теоретико-методологічні, науково-аналітичні висновки та рекомендації автором зроблено самостійно.

8. Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження пройшли **апробацію** на таких наукових конференціях: XI Конгрес Української Асоціації Європейських Студій «Дотримання європейських спільних цінностей як запорука вирішення та трансформації конфліктів в Україні» (Харків, 2017 р.); XXXI Харківські політологічні читання «Європейські цінності та практики у політико-правовому дискурсі» (Харків, 2018 р.); IX Міжнародна науково-практична конференція з соціології «Великі війни, великі трансформації, 1918-2018 роки: конфлікти та мир у XX і XXI сторіччях» (Київ, 2019 р.); Форум «Безпека Сходу України в умовах гібридної війни: виклики 2019 року» (Харків, 2018 р.); Форум «МироТворчість: що можу зробити Я?» (Харків, 2018 р.); X Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація

особистості у сучасних соціокультурних та соціально-політичних контекстах (Харків, 2019 р.); Другий Харківський міжнародний Безпековий форум «Боротьба за людей в умовах гібридної війни» (Харків, 2019 р.); Круглий стіл «Механізми залучення мешканців територіальної громади до участі в розвитку території у східному регіоні України» (Харків, 2019 р.); Міжнародна наукова конференція «Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку» (Львів, 2020 р.).

Крім того, основні ідеї дисертації пройшли апробацію на науково-методологічних семінарах кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

9. Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертаційна робота написана достатньо лаконічно, чіткою, граматично вірною та ясною українською мовою, у науковому стилі з використанням відповідної наукової термінології. Зроблено коректні посилання на літературні джерела та наукові результати інших авторів. Бібліографічний опис наукових цитувань у дисертаційній роботі складено у відповідному вигляді.

10. Відповідність змісту дисертації спеціальності. Зміст дисертаційного дослідження, використані у ньому методи та основні результати, що одержані в роботі, відповідають спеціальності 052 Політологія.

11. Рекомендація дисертації до захисту. Дисертаційна робота Разметаєва Андрій Сергійовича «Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір» є цілісним, самостійним, завершеним дослідженням, що відповідає вимогам пунктів 10-12 Постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. №167 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії».

Ураховуючи актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження та відповідність роботи спеціальності 052 Політологія, дисертація Разметаєва Андрій Сергійович «Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір» рекомендується до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії 052 Політологія.

Результати відкритого голосування присутніх на семінарі: рішення прийнято одноголосно.

Головуючий на засіданні фахового семінару:

кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології, соціології і
культурології
ХНПУ імені Г.С. Сковороди

О.О. Безрук

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
ХНПУ імені Г.С. Сковороди

О.Л. Рябченко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
соціології і культурології
ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Н.Г. Білоцерківська

Секретар засідання:

кандидат політичних наук,
викладач кафедри політології,
соціології і культурології
ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Т.П. Савельєва

Підписи: Безрук О.О., Білоцерківської Н.Г., Савельєвої Т.П. -
12. 10. 2021 р.